

מגילה ז

משה שווערד

1. רש"י מסכת מגילה דף ז עמוד א

שלישים – [1] בשלשה מקומות יש לנו להזכיר מלחמת עמלק: בספר ואלה שמות ובמשנה תורה, ובספר שמואל (א, טו), וזהו שאמר שלמה בדבר ששילשתו אי אתה רשאי לרבעו.

2. ריטב"א על מגילה דף ז/א

[הא] דאמרינן שלחו לה הלא כתבתי לך שלשים ולא רבעים. ופרש"י ז"ל בג' מקומות יש לנו לכתוב מחיית זכר עמלק ולא יותר, ולא נהירא דמה ענין עמלק לפסוק זה, [2] לפיכך פירשו (וכו') כי שלמה אמר שכתב ג' ספרים ולא היה אפשר לו לכתוב יותר, וכיון שהוא לא היה אפשר לו להוסיף עוד על כתבי הקדש היאך נכתוב אנו ספר שלך, וכן דרשו במדרש פסוק זה על שיר השירים וקהלת ומשלי:

3. מהר"ץ חיות מסכת מגילה דף ז עמוד א

גמ' הלא כתבתי לך שלישים ושלישים ולא רבעים. נ"ב הנה פי' הרב פני יהושע נכון ואמת דמרדכי ואסתר רצו שיהיה המגילה שלהם נכתב והנה לא היה באפשרות לכוללם בכתבי קודש כיון שלא ידעו עדיין רמז לזה וא"כ אסור להוסיף על כתב קודש ואם לעשות מגילה זאת מדור בפני עצמה אסור דנאמר כתבתי לך שלשים היינו כתבי קודש ושלישים תורה ונביאים וכתובים דוקא ולא לספח עוד סדר רביעי ועפ"ז הבנתי ג"כ לשון סדר עולם בסופו וז"ל עד כאן היו הנביאים משמשים ברוח הקודש מכאן ואילך הט אונך ושמע לדברי חכמים וכו' ונאמר הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת ולכאורה קרא זה אין לו ענין להפסקת הנבואה אבל לפי הנ"ל ניתא כיון דכתב שלישים ודרשינן ולא רבעים והיינו אסור להוסיף מאומה על כתבי קודש והטעם שכיון שכבר נפסקה הנבואה מישראל שוב לא יוכלו שאר הנביאים להתדמות לכתבי קודש ונכון:

4. מצפה איתן מסכת מגילה דף ז עמוד א

גמ' עד שמצאו לה מקרא כתוב בתורה כתב זאת זכרון בספר כו'. הק' בט"א הא מקרא לא מוכח מידי דמעיקרא נמי ידעו דשלישים שרי אלא שחשבו כאן ומשנה תורה בשנים ופעם ג' דנביאים ולא מוכח מקרא דכאן ומ"ת נחשבין לאחד ונראה דהך דמייתי דתנאי פליגי אי נחשבין לא' או לב' תליא בפלוגתא דאי' בגיטין (דף ס) אי תורה מגילה נתנה או חתומה ופי' מהר"ם דלמ"ד חתומה מעולם היתה חלק א' ולא נתחלקה לב' חלקים שאם נאמרה פ' מאוחרת לא כתבה עד שנאמרה פ' שלפניה ואז היה כותב בב"א אבל למ"ד מגילה נתנה היה כל ענין נכתב במגילה בפ"ע נמצא שהיתה נכתבת בחלקים הרבה. ולפ"ז מ"ד מגילה הוא דסבר דכאן ומ"ת נחשבין לא' שהרי בזמן א' נכתבו כמו שנאספו ולמ"ד חתומה היה צריך להמתין ולא כתב משנה תורה עד שנאמרו שאר ספרים ונאמר ס' שמות:

5. חתם סופר מסכת מגילה דף ז עמוד א

נאמרה לקרות ולא נאמרה לכתוב. נלע"ד דנאמרה לקרות היינו לספר המעשה בכל שנה דוגמת יציאת מצר' לביל פסח בלי סדר וכוונה כ"א כל א' יספר באר היטב לבני ביתו עובדא הכי הוה דאלת"ה אלא שמצווה עלינו עפ"י רה"ק לקרות ממש אלו הדברים בלי תוספת וגרעון רק שלא לכתבן איך יאמר אגרת וספר דמני' נלמד דבעי שרטוט וגידין והלא לא צויה לכתבן כלל אע"כ ברה"ק לא נאמרו אלו הדברים כלל לדעת שמואל ועי' לקמן בסמוך:

6. תוספות מסכת מגילה דף ז עמוד א

נאמרה לקרות ולא לכתוב - משמע דסבר דמותר לקרותה ע"פ וקשה דהכי פליג על סתם משנה דלקמן דפ"ב (דף יז.) דתני קראה על פה לא יצא ורב נמי הוא דאמר לקמן (דף יט.) שצריך לכתובה ולתופר' בגידין ור' יוחנן נמי [אמר] (שם:) דאם קראה בין הכתובים לא יצא לכך נר' לפר' דהא דקאמר לא ניתנה ליכתב ברוח הקודש אבל מדרבנן ניתנה ליכתב ולקרות ואכתי קשיא דהא אמרינן בפ' הממונה במסכת יומא (דף כט.) נמשלה אסתר לאילת השחר מה שחר סוף הלילה אף אסתר סוף הנסים ופריך והא איכא חנוכה ומשני ניתן ליכתב קאמר ופריך הניחא למאן דאמר ניתן ליכתב אלא למאן דאמר לא ניתן ליכתב מאי איכא למימר ואין לומר דהא דניתן ליכתב מדרבנן קרי כתיבה דאם כן הדרא קושיין לדוכתא דהא איכא חנוכה שניתנה לכתוב מדרבנן במגילת תענית ותירץ הר"ר אלהנן דכתיבה דמגילה מהניא טפי דהא צריכה גידין ושרטוט וכמה דברים דלא צריכי במגילת תענית.

7. בירור הלכה

ציון א.ב. ...ולא דברי תורה בלבד אלא כל כתבי הקודש, אפילו שיר השירים וקהלת שהן דברי חכמה – מטמאין את הידים.

(רמב"ם הלכות אבות הטומאות ט, ו)

טומאת ידים במגילת אסתר

מלשון הרמב"ם בהלכה שלפנינו מדייקים המגן אברהם (סי' קמז סק"א) והגרי"ז (בחידושים על הרמב"ם) שסובר שאסתר מטמאה את הידים, שלא כדברי שמואל בסוגייתנו. לפי הבנתם כיון שהרמב"ם מזכיר את שיר השירים וקהלת שהם דברי חכמה וכללים בין כתבי הקודש ומטמאים את הידים - כל שכן שאסתר מטמאה.

בעל שפת אמת מבאר שהרמב"ם לא פסק כשמואל משום שמבואר בגמרא ששמואל סובר כרבי יהושע אשר דורש: "בספר - מה שכתוב בנביאים". אבל רב דורש את הפסוק כרבי אלעזר המודעי: "בספר - מה שכתוב במגילה", דהיינו שהמגילה ניתנה להכתב, והלכה כרב באיסורי.

החזון איש (ידיים סי' ח סק"ח) מוסיף שהרמב"ם פוסק כסתם משנה במסכת ידיים (ג, ה) המובאת בסוגייתנו, לפיה אסתר מטמאה את הידים, ויש להעיר שבגרסה שלפנינו לא נזכרת אסתר במשנה במסכת ידיים, ואולי המובאת בסוגייתנו היא כרייתא ולא משנה.

בעל אור שמח (מגילה א, א) כותב בביאור דעת בעל הלכות גדולות (עיי' לעיל דף ד, א ציון א) הסובר שנשים אינן יכולות להוציא אנשים ידי חובה, שנשים אינן חייבות בקריאה מן הכתב אלא יוצאות אף בקריאה בעל פה, ואילו האנשים חייבים בקריאה מן הכתב לפי הדרשה "בספר - מה שכתוב במגילה", על פי הפסוק שבמצות מחיית עמלק, שאין נשים חייבות בה. לפי זה יוצא שהרמב"ם אשר סובר שנשים מוציאות את האנשים אינו דורש כך את הפסוק אלא סובר כשמואל שמגילה לא ניתנה להכתב וממילא אינה מטמאה את הידים. עם זאת ניתן לומר שמטמאה את הידים, אלא שסובר שאף נשים מצוות על מחיית עמלק וממילא אף לגביהן חל החיוב לקרוא מן הכתב.

8. ספר שפתי חכמים

קהלת אינו נוטף את הידים. באגדה י"ל "קהלת ר"ל וני שזוהר ללמוד בדברי קהלת, שזנוי ללמוד איך הצל הצלילים הכל הצל חזק קהלת וגו', הרי זה "אינו נוטף" את הידים וזוהר ליקח צידו ונוון שאינו שלו, ונאחר ויה שיש לו, אינו שלו, אינו שלו, למה הוא לו (כפייטן יוס' צ' שזועות), וכמו שהוא בנוון כן הוא בכל הנאות עוה"ז: **שחכמתו** של שלמה היא. פיי ונונה דכתיב

9. שערים מצויינים בהלכה

והא דאין נזהרים מלגעת במגילה כמו בס"ת, עי' בתוס' במס' חגיגה (כד:): שכתבו דדוקא בס"ת אסור לנגוע, ולא נהגו להחמיר בשאר כתבי הקודש. ובתשו' הרדב"ן (ח"ב סי' תשעא) כתב, שלא ראה מי שנוהר בזה במגילה. אבל במג"א (סי' קמז סק"א) כתב להחמיר בזה. ועיי' במשנ"ב (סק"ד). וע"ע בשע"ת (סי' תרצא סק"ד) ובהגה' חתם סופר (שם).

10. תוספות מסכת מגילה דף ז עמוד א

לכולהו איכא פירכא בר מדשמואל - וקשה דלשמואל מי ליכא פירכא דהא רבא גופיה הוא דאמר פרק רבי עקיבא (שבת דף פח. ושם) (מכאן מודעה רבה לאורייתא) שקבלו שנית בימי אחשורוש אלמא דאיצטריך קרא לדרשא אחרינא ויש לומר דלא חשיב האי פירכא דהא שפיר שמעינן מינה תרתי ולא דמי האי פירכא לשאר פירכות דאינך דסתר סברתם לגמרי.

11. חשק שלמה מסכת מגילה דף ז עמוד א

שם בתוס' ד"ה לכולהו וקשה לשמואל מי ליכא פירכא וכו'. נ"ב ושמעתי מכבר בשם הגר"א זצ"ל וכעת ראיתי שנדפס כן בס' גאון יעקב על עירובין בשם הגאון מו"ה אריה ליב זצ"ל אב"ד דק"ק בריסק שכ' ליישב דהנה בקרא דקימו וקבלו יש קרי וכתוב דהקרי הוא וקבלו והכתוב הוא וקבל וא"כ י"ל דהכא למד שמואל מהקרי דקימו למעלה מה שקבלו למטה והתם מפיק רבא מהכתוב דקימו השתא מה שקבל משה רבינו מכבר וראיה לדבר דהכא הגי' שנא' קימו וקבלו והתם בשבת הגי' דכתוב קימו וקבלו והיינו משום דהכא מפיק מהקרי והתם מהכתוב ועפ"ז קושיית התוס' לק"מ ודפח"ח:

12. רמב"ם יד החזקה - הלכות מגילה פרק ב

(יח) כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר הרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה...

- [השגת הראב"ד - כל ספרי הנביאים והכתובים עתידין ליבטל א"א דבר הדיוטות הוא זה כי לא יבטל ספר מכל הספרים שאין ספר שאין בו למוד אבל כך אמרו אפילו יבטלו שאר ספרים מלקרות בהם מגילה לא תבטל מלקרות אותה בצבור]

13. ספר תורת חיים על סנהדרין דף צו/ב

נראה דהיינו מה שאמרו חז"ל שכל המועדות עתידות בטלות מלבד ימי הפורים וכן יסד הפייט ביוצר פרשת זכור ויליף לה מדכתיב וזכרם לא יסוף מזרעם

14. מהר"ץ חיות מסכת מגילה דף ז עמוד א

שם תני רב יוסף שתי מתנות לאיש אחד. נ"ב שאלני חכם אחד מופלג מדוע אין מברכין על מ"ע דדברי קבלה דמשלוח מנות כמו שמברכין על מקרא מגילה וא"ל כמ"ש הרשב"א סי' י"ח דאין מברכין על מצות צדקה כיון דאין בידו של נותן לקיימה דאם אין העני מקבל הצדקה הרי לאו כלום עביד וכאן נמי. אולם איפכא מבואר באו"ח סי' תרצ"ה ס"ד דאפילו לא רצה לקבל מ"מ המשלח יצא ידי מצוה. והנה החכם הזה ירצה להחליט דמשלוח מנות איננו מצוה רק מנהג נביאים וכמו דקי"ל דאין מברכין על חיבוט ערבה דמשום דמנהג נביאים ואין מברכין ע"ז. אולם לשון הטור והרמב"ם משמע דהוא מצוה ואינו מנהג ואף על פי שהרמב"ם כ' בהל' חנוכה ומגילה בפתיחה ויש בכללם שתי מצות מד"ס היינו קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה מ"מ הרי לא חשוב הלל בפתיחה אף על פי דבר"ח מנהגא ולא בחנוכה דכלל מצות הראשיות והפרטים המה מונחים בהעיקר ובפי' אמרו דא"צ לברך שהחיינו על סעודה ומשלוח מנות מפני דהוא בכלל שהחיינו דקריאת מגילה (עי' מג"א סי' תרצ"ב ס"א) וכן הסעודה ומשלוח מנות הם בכלל ברכה שעשה נסים דרך מכת הנס נתחייבו במצות אלו ופשוט:

15. שו"ע או"ח סימן תרצה

(ד) חייב לשלוח לחבירו שתי מתנות בשר או של מיני אוכלים, שנאמר: ומשלוח מנות איש לרעהו (אסתר ט, יט ו כב) שתי מנות לאיש אחד. וכל המרבה לשלוח לרעים משובה; ואם אין לו, מחליף עם חבירו, זה שולח לזה סעודתו, וזה שולח לזה סעודתו, כדי לקיים: ומשלוח מנות איש לרעהו (אסתר ט, יט ו כב):

הגה - ויש לשלוח מנות ביום ולא בלילה (מדברי הרא"ש פ"ק דמגילה); ואם שולח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם, או מוחל לו, יצא.

16. שערים מצויינים בהלכה

מנות) בשם המג"א והפמ"ג. ומדברי הרמ"א (או"ח סי' תרצה ס"ד) משמע דאזלינן בתר הנותן, שכתב דאם שלח מנות לרעהו, והוא אינו רוצה לקבלם או מחל לו יצא. וכתב הפר"ח בזה"ל, "תימה דזה מנין לו". ועי'

17. ספר מנות הלוי [ט:יט]

לא נציא ולא נחזק וצני הערנות היו קוצעים אוהו י"ט לה"ל ונחודות ובענין הנותן הסכים ענוס כי על ידי מרעות ואחרים נקבלו ונילנו לא צסירוד כצבוקי

18. ביאור הלכה על או"ח סימן תרצה

חייב לשלוח לחבירו וכו' - הח"א הוכיח מן הירושלמי דאם שולח לעשיר דבר פחות אינו יוצא בזה ידי משלוח מנות וכן משמע בריטב"א לפי גירסא אחת שם בגמרא. אכן ש"פ לא הזכירו דבר זה ונכון ליזהר בזה לכתחלה:

19. שפת אמת על מגילה דף ז/ב

בגמ' קיימת בנו רבינו מ"מ כו', וכ' רש"י ה"ג משלוח מנות פי' לאפוקי הגירסא שהביא הריטב"א קיימת בנו מתנות לאביונים דהכוונה שהי' פחות בעיניו ושדר לי' דמתנות לאביונים איכא לאחשובי ולא מנות ע"ש, אבל בגמ' שלפנינו משמע שהיו גורסין תרוייהו ולפ"ז אפשר דיוצאין ב' המצות מ"מ ומ"ל ביחד ולא מסתבר וכ"כ בט"א:

20. שפת אמת על מגילה דף ז/ב

בגמ' רבה שדר למרי בר מר כו' משמע דבנו של רבה גופי' הי' דאביי קרי לרבה מר, ויש להוכיח מזה דהסדר היא שישלח הגדול להקטן מקודם, והטעם דלא ליחשבי' כמו רעהו וחבירו, רק כשהגדול שולח לו וחושבו לרעהו הדר משלח לי' איהו דאל"כ מסתמא הי' מרי ברי' מקדים לשלוח לאביו שחייב בכבודו, והא דאמר אביי כו' שדר לי' איהו חוליא כו' חורפא י"ל דכן היא המצוה כשרואה שיש לחבירו מין זה ששלח ישלח לו מין אחר שאין לו:

21. שערים מצויינים בהלכה

לו כו', עי"ש. שו"ר שדן בזה בהג' חכמת שלמה (סי' תרצה ס"ב) אי אזלינן בתר הנותן או בתר המקבל, והביא ראיה מדכתיב ומשלוח מנות "איש" לרעהו, והו"ל למימר ומשלוח מנות לרעהו, ותיבת איש מיותר, ובע"כ הכוונה שיהי' מנות איש הראוי לו זה ישלח לרעהו, אבל מה שאין ראוי לו אינו יוצא בזה, ועי"ש עוד דהסתפק אם שניהם

22. שערים מצויינים בהלכה

דף ז: קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו כו'. צ"ע מאי קמ"ל בזה שאמר לו "קיימת בנו רבינו כו'". ונראה דקמ"ל דע"י שרבו שלח לתלמידו, דייק מזה והודיעו, דמזה שמיע ליה דהרב יוצא י"ח ע"י ששולח לתלמידו. ועדיין יש להסתפק אם יוצא התלמיד ע"י ששולח לרבו, דבשלמא הרב ששלח לתלמידו אפשר לומר דהתלמיד נקרא רעהו דתנן במס' אבות (פ"ד) יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וילפינן ממשה שאמר ליהושע תלמידו "בחר לנו אנשים" עשאו שוה לו, אבל מנין לנו דהרב נקרא רעהו לתלמידו. ומצאתי שכבר דן בזה בשו"ת מהר"י אסאד (סי' רד), והביא הפסוקים "לא תעשוק את רעך וגו'", "לא תעמוד על דם רעך וגו'", "ואהבת לרעך כמוך", ודאי דגם רבו בכלל זה. ועוד דאיתא בגמ' שבת (לא.) מה דעלך סני לחברך לא תעביד, ופרש"י רעך וריע אבין אל תעזוב, וזה הקב"ה. וע"י בשפת אמת.

23. בירור הלכה

בעל תרומת הדשן (סי' קיא) מדייק מלשון הרמב"ם שדוקא במיני מאכל יוצאים ידי חובת משלוח מנות, שכן הוא כותב "שתי מנות בשר או שני מיני תבשיל או שני מיני אוכלין", בעוד שלגבי מתנות לאביונים הוא כותב "או מצות או מיני תבשיל או מיני אוכלין".

עם זאת הוא כותב ששתיה בכלל אכילה, וניתן לשלוח משקה כמשלוח מנות. כך נראה לדייק גם ממה שרבי יהודה נשיאה קיים מצות משלוח מנות כששלח בשר עם יין.

בירושלמי (הלכה ד) מובא המעשה שבסוגייתנו בשינוי, שבתחילה שלח חתיכת בשר ולוג יין, והשיב רבי אושעיא שקיים רק מתנות לאביונים, ולבסוף שלח עגל שלם וחביות יין, ואז אמר לו רבי אושעיא שקיים גם משלוח מנות. נראה שבדומה לכך גורס רבינו תנאל בסוגייתנו, ומסביר שבתחילה אמר שקיים רק מתנות לאביונים כיון שאין יוצאים ידי חובה במשלוח יין, ורק לאחר ששלח עוד בשר עגל שלם - נשלמה המצוה. לפי זה נמצינו למדים שמשקה אינו בכלל משלוח מנות, ועוד, שאין חיוב לשלוח את שתי המנות בבת אחת, ואפשר לשולחן כל אחת בנפרד.

גם הריטב"א גורס כגרסת הירושלמי, ומפרש שרבי אושעיא טען כנגד רבי יהודה נשיאה שאין זה נאה שאדם חשוב כמותו שולח מנות קטנות, ורק לאחר שחזר ושלח עגל שלם ושלושה גרבי יין שהן מנות חשובות וראויות לנשיא - הסכים עמו רבי אושעיא שקיים את המצוה כדבעי. לפי הסברו יוצא שאין מניעה לשלוח משקה, ומתחדש שהמנות צריכות להיות לפי חשיבותן ומעלתן של השולח.

גרסה אחרת בסוגיה לבעל השאלות (שאלתא זו), לפיה רבי אושעיא הוא ששלח בתחילה ירך ויין לרבי יהודה נשיאה, וקיים בכך מצות משלוח מנות, ורבי יהודה נשיאה החזיר לו עגל וחביות יין, וקיים בכך מצות מתנות לאביונים. הנצי"ב (העמק שאלה סי'י) מבאר שמהרישא יש ללמוד שמשקה נחשב למנה, ומהסיפא יש ללמוד שכאשר נותן לעני אחד שתי מנות - יוצא ידי חובת משלוח מנות וגם ידי חובת מתנות לאביונים. בעל טורי אבן מסתפק בדבר, ובעל שדי חמד (מערכת פורים סי' ז) מוכיח מדברי הפרי חדש שסובר שאינו מקיים את שתי המצוות כאחת.

הט"ו (תרצה סק"ד) והמשנה ברורה (סקי"ח) פוסקים שיוצאים ידי חובת משלוח מנות במשקה כבמאכל, ובביאור הלכה מביא את דברי בעל חיי אדם (כלל קנה, לא) אשר מוכיח מהירושלמי שאינו יוצא ידי חובה כששולח לעשיר דבר שהוא חסר חשיבות. אולם כאמור, מהירושלמי ניתן להוכיח שכאשר הנותן עשיר - אינו יוצא ידי חובה בדבר כזה, ואפשר שזו כוונת החיי אדם, כמו שכותבים בעל שדי חמד (שם סי' ח) ובעל שר"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' יד).

24. בירור הלכה

משלוח מנות על ידי החלפת סעודות

הר"ן (דף ג, ב בדפי הרי"ף ד"ה הו' מחלפי) מפרש את המעשה שבגמרא שלכל אחד מהם לא היה מספיק כדי להשאיר לעצמו לצרכי סעודתו ולשלוח לחבירו, על כן שלחו את סעודותיהם זה לזה ויצאו בכך ידי חובת משלוח מנות.
לעומת זאת מפרש רש"י (ד"ה מחלפי) שהאחד אכל אצל חבירו בשנה אחת ובשנה שאחריה התחלפו. הלחם משנה מקשה על פירושו שרק המארח מקיים בכך מצות משלוח מנות, ובגמרא משמע ששניהם קיימו את חובתם.

הב"ח מתרץ שלדעת רש"י עיקר החיוב הוא להרבות אתה וריעות, על כן כשסועדים ושמחים יחד אין עליהם עוד חיוב של משלוח מנות.
המגן אברהם (סק"ב) מסיק מדברי רש"י שמי שאוכל על שולחן חבירו ולא הכין לו כלום - פטור משלוח מנות, דהיינו כדברי הב"ח בדעת רש"י.
הלחם משנה מתרץ שבכל שנה היה המארח נותן סעודתו לאורח ואו היו אוכלים יחד, נמצא שגם האורח נתן מסעודתו למארח ויצא ידי חובתו.
הט"ז (סק"ה) מסביר שרש"י אינו מקבל את פירושו של הר"ן משום שכאשר מחליפים את הסעודות באותו זמן יש חשש ריבית, שנראה הדבר כאילו הלוחו והלה פורע את חובו, אבל כשהחלפה היתה בשנה אחר שנה - אין לחשוש לכך. לדעתו, רש"י אכן סובר שרק המארח יוצא ידי חובה, והאורח חייב לשלוח מנות לאיש אחר.

25. בירור הלכה

חייב אינו לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. הגה. ויש אומרים דאין צריך להשתכר כל כך, אלא ישתה יותר מלימודו וישן, ומתוך שיטן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. וכו'.
(אורח חיים תרצה, ב)

מיחייב אינו לבסומי בפוריא

א. האם הלכה כרבא. הרי"ף והרא"ש (סי' ח) מביאים את דברי רבא כלשונם, ונראה שהם מבינים שזוהו חיוב גמור. לעומת זאת כתב הראב"ה (סי' תקסד) שזוהי מצוה בעלמא שאינה מעכבת. אפשר שהוא סובר שכיון שבמגילה נאמר שיש לנהוג משתה ושמחה - מגין שנוסיף על כך חיוב חדש. אכן לפי הרי"ף והרא"ש נראה לומר שאין זה חיוב חדש אלא פירוש לחובת המשתה שבמגילה.
רבינו אפרים (מוכא במאור דף ג, ב בדפי הרי"ף) כתב שאין הלכה כרבא, ולכן מביאה הגמרא את המעשה של רבה ורבי זירא ללמדנו שאין ראוי לנהוג כמותו כיון שעלול לגרום לסכנה.

בעל ארחות חיים (סעיף לח) ובעל ספר כלבו כתבים שאסור להשתכר משום שהשכרות גורמת לעבירות רבות, אך יש מצוה לשתות מעט יותר מודגלו. נראה שפוסקים כרבא שיש חיוב להתבסס, אך אינם פוסקים כמותו שצריך להגיע עד כדי שכרות.
בעל ספר האשכול (הלכות חנוכה ופורים סי' ח) דוחה את דברי רבינו אפרים, ולדעתו אדרבה, יש להזכיר מהמעשה של רבה ורבי זירא שיש חיוב להתבסס, ועל כן סירב רבי זירא להזמנת רבה בשנה השנית, ולא נענה לה בתנאי שלא יתבסמו.

האבודרהם (עמ' רט) בשם בעל ספר המנהגות ובעל ספר האשכול כתבים שהיה לקדמונים שיר שבסיום התרוזים שלו היו עונים פעם "ברוך מרדכי" ופעם "ארור המן" לסירוגין, והכוונה היא שישתכר עד שיתבלבל ויענה את הסיום ההפוך.

הט"ז (סק"א) מסביר שבנס הפורים יש שני צדדים - המפלה של המן ועליית מרדכי לגדולה, והכוונה היא שישתה עד שלא יבחין ביניהם.
הרמ"א בדרכי משה (סק"א) מביא את דברי המהר"י ב שהכוונה היא שישתכר וישן, וממילא לא ידע להבחין בין ארור המן לבין ברוך מרדכי.

26. שערים מצויינים בהלכה

עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי כו'. כתב הרמ"א (או"ח סי' תרצה ס"ב) בשם הכלבו, דא"צ להשתכר כ"כ אלא שישתה יותר מלימודו, ובשם המהר"ל כתב, דישן, ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי, ואחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ועי' בא"ר (שם) בשם תשו' מהר"ל, דהוא רק למצוה ולא לעכב. וע"ע בב"ח (שם). ועי' ביד אפרים (שם) שפי' עד דלא ידע, עד ולא עד בכלל [עי' במס' ברכות כו:]. ועי' בשפת אמת כאן.

וכן ראיתי בספר המאורות לרבינו מאיר מגרבונא כאן, דמצינו בכ"מ בש"ס דדיברו חכמים בלשון גוזמא, וגם מעובדא דבסמוך קם רבה ושחטיה לר"ו מוכיח כן דרק מי שיכול להחיות מתים מותר לו להשתכר כ"כ עד דלא ידע כו'. וע"ע במהרש"א במס' ב"מ

27. שערים מצויינים בהלכה

תצא תקלה משמחת מצותינו, עכ"ד. ובפר"ח (שם) דחה נמי ראיית הר"ר אפרים, ומ"מ מסיק דעכשיו דהדורות מקולקלים ראוי לתפוס סברת הר"ר אפרים, ושלא לשתות אלא קצת יותר ממה שמורגל ביו"ט, ובה יוצא יד"ח כיון שכוונתו לשמים כדי שלא להכשל ח"ו בשום מקרה רע, וישא ברכה מאת ה', עכ"ד. וע"ע בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קצו).

28. שערים מצויינים בהלכה

ועי' בברכ"י (אהע"ז סי' יז סק"א) שחקר, אי כשמת ר' זירא הותרה אשתו, וכי חי למחר צריך לחזור ולקדשה, או דילמא הא דמיתת הבעל מתרת היינו דוקא כשנשאר מת, אבל כשלא נקבר וחי ע"י נס, איגלאי מילתא דאותה מיתה לא היתה כמות כל האדם ולא פקעי קידושי קמא כו' עי"ש. ועי' מה שהארכנו בענין זה במס' קידושין (יג: ד"ה מיתת הבעל). וע"ע בתשו' חסד לאברהם (מהד"ת אהע"ז סי' יד).

29. ספר פסקי תשובות [ס' תרצה]

ודע, כי אף שלא נהגו לעשות עיקר הסעודה בשחרית וכדברי המ"ב (סק"ח בשם תה"ד) שעסוקים במשלוח מנות, מ"מ עפ"י קבלה²⁶ צריכה להיות סעודת פורים בשחרית דווקא, לכן נכון²⁷ למי שהיכולת והזמן בידו להרבות גם בסעודת שחרית בבשר²⁸ ויין ונרות דולקות ולכוון לצאת בה ג"כ ידי חובת סעודת פורים.

תרפ"ח אות ט"ו. 26. א"ר בשם שלי"ה הק' מובא בפמ"ג א"א סק"ה "המשובח מי שעושה סעודה בשחרית" וסיים הפמ"ג וכן אני נוהג, ובכה"ח סק"ג בשם סידור הרש"ש "ליזהר ולהזדרז לעשות הסעודה אחר תפלת שחרית לכמה טעמים" וכו' עיי"ש עפ"י הסוד. 27. בליקוטי מהרי"ח בשם ס' כסא רחמים שכן נהג הגר"א זי"ע וכן נהג רבו בעל ייטב לב זצ"ל מסיגוט ואף כי מדינא די בסעודה אחת בפורים כדלקמן מ"ב סקט"ו, מ"מ נכון לישוב שוב בסעודה לפנות ערב כדלעיל הערה 25, וכ"ה בלקט יושר מנהגי בעל תרה"ד ומשמרת שלום שם. (28) אמנם באור"ח – ספינקא סק"ד מביא בשם ס' יפה ללב "דמנהגם לאכול ליל י"ד ובוקר י"ד אחר תפלת שחרית מאכלי חלב וגבינה מפני התורה שנמשלה בו והזדרז קבלה בימי אושוורוש וביצה מבושלת כבליל פסח דביקש המן לקעקע ביצתן של ישראל והוא לשון ביעא דבעי רחמי ופרקינן", וכל הלבבות דורש ה'. 29. ובערוה"ש ס' רמ"ט סעי' ז' שיתחילו בסעודה קודם חצות, ומשמע דאם התחילו קודם חצות, מותר להמשיך אף לאחר חצות, אמנם מוסיף שם בערוה"ש דראוי שלא ימלאו כריסם ויניחו מקום לכבוד שבת. 30. כמבואר ברמ"א ס' תקכ"ט סעי' א' ומ"ב שם סק"ח, וע"ע

30. ספר פסקי תשובות [ס' תרצה]

מבעורי, ובמועו"ז ח"ב ס' ק"צ דנכון ליהזר לאכול הבשר ולשתות היין מבעורי. (25) משמרת שלום ס' נ' סק"ה מאריך בזה ומביא בשם הה"ק ר"א מסטולין זי"ע שיש בסעודת ליל ט"ו סוד גדול, ובאוצה"ח דכן היה מנהגו של בעל ה"דברי חיים" מצאנו זי"ע, וכבר האריך בזה ג"כ בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב ס' ה' ובקו' שיירי מנחה שבסו"ח ובשער יששכר פורים אות ל"א ל"ב בטעמים לשבח על מנהג הצדיקים להרבות יותר בשמחה בשושן פורים, עיי"ש ה', ובררשות חת"ס (ד' ר"א ד"ה צא) דנוהגין להמשיך הסעודה בלילה שלאחריו כי ארור המן נמשך ללילה שאחר היום דבבן נח הלילה הולך אחר היום, ובשפתי צדיק פ' שמות בשם החידושי הרי"ם דמחייבת עמלק הוא שפיכות דמים דרשעים ה"ה כקרבן ובקרבנות לילה הולך אחר היום, ולב' טעמים אלו גם בירושתי' יש להמשיכו לליל ט"ו, וע"ע דרכו"ש אות תתנ"ד ולעיל ס' ה'

31. שערים מצויינים בהלכה

אין בין יו"ט לשבת כו'. כתבו התוס' דהכי פירושו אין שום מלאכה אסורה לשבת שלא תהא אסורה ליו"ט, אלא אוכל נפש בלבד, אבל שאר חילוקים יש ביניהן. ובירושלמי כאן (ה"ו) חושב הרבה דברים שבין יו"ט לשבת, וכן הריטב"א חושב כמה וכמה חילוקים ביניהן, אלא דהכא מיירי בענין ידוע כגון במלאכות, דהחילוק בין שבת ליו"ט מלאכת אוכל נפש, ולענין החילוק בין שבת ליום הכפורים חושב המשנה העונש, דזה בידי שמים, וזהו בידי אדם, וכן חושב שם כל "אין בין" דתני במסכתין דהיינו לענין ידוע.

1. שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן פג

עוד להנ"ל

חייב אדם לבסומי בפוריא ביין

ב) ובדבר שאלתו בלשון רש"י מגילה דף ז' חייב לבסומי ביין וקשה לו וכי המצוה ביין דוקא וא"א במשקה אחר הלא העיקר שישתכר, ולפום ריהטא יפה העיר דכיון דהטעם עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי מאי נפ"מ באיזה אופן יבא לו ויין לאו דוקא ועיין ר"ח שם שכתב בסימא פ"י שיכור ואולי כל המשקאות שהשותה מהם אסור ליכנס לביהמ"ק בכלל והכי מוכח לשון הטור שכתב בס' תרצ"ה וצריך שישתכר עד שלא ידע וכו' ולא הזכיר יין כלל והב"י והב"ח הביאוהו ולא דייקו עליו דבמימרא דרבא בגמ' לא כתיב ישתכר אלא בסומי וצ"ל דהטור בכיון שינה מלשון הגמ' וכתב ישתכר לכלול כל משקה המשכרת.

אלא דבאמת גם הרמב"ם פ"ב ממגילה הט"ו כתב וז"ל כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו הרי שהזכיר יין דוקא והרדב"ז ח"א סי' תס"ב כתב בראובן שנדר שלא ישתה יין עד שיחזור לביתו אם יהא מותר ביין של מצוה כגון קידוש היום וארבע כוסות ופורים הרי דס"ל דיין של פורים מצוה בהדי קידוש וארבע כוסות ואי נימא דיין לאו דוקא א"כ ודאי דאסור ביין פורים שהרי אפשר לו בשאר משקאות וגם ברוקה ס' רל"ז כתב מיחייב אינש לבסומי בפוריא וכו' פ"י ירבה במשתה היין עכ"ל מבואר לכאורה מכל הני ראשונים דיין דוקא ולא שאר משקאות וכשיטת רש"י הנ"ל. וחספתי ומצאתי בגליוני הש"ס מגילה הנ"ל שכבר קדמו בתמה על לשון רש"י שכתב יין והביא דברי הרדב"ז והרוקה הנ"ל ולא הרגיש דגם הרמב"ם כתב יין דוקא והניח בצ"ע למה כתבו יין דוקא גם לא הביא לשון הטור הנ"ל. ולפמ"ש הרי כמעט רובם כתבו יין דוקא וא"כ נראה דבאמת עיקר מצוה ביין.

ונראה לומר טעם לפמ"ש הא"ר בתמיהתו היאך יחייבו חז"ל מה שנזכר בתורה ובנביאים בכמה מקומות השכרות מכשול גדול וי"ל מפני שכל הניסים שנעשו לישראל בימי אחשורוש ה"י ע"י משתה נטרדה ושתי ע"י משתה ובאה אסתר במקומה וכן ענין המן ומפלתו בא ע"י משתה היין ולכן חייבו חכמים להשתכר עד כדי שיהא נזכר הנס הגדול בשתיית היין ע"ש. ולפ"ז שפיר מובן למה יין דוקא כיון דהתם הנס היתה ע"י היין ואנחנו צריכין לעשות זכר לנס דומיא לנס בשתיית היין והתם כל המשתאות היו ביין כדכתיב במשתה היין ולכן חייבו חכמים ביין דוקא, עוד י"ל לפי דמבואר במדרש שהמן הלשין לאחשורוש על היהודים שאם יפול זבוב בכוסו הוא זורק את הזבוב ושותה היין ואם יגע המלך בכוס ישפכנו ובזה שמע לו וא"כ ע"י יין בא הכל. ועוד בו שלישייה לפ"מ דאמרו ז"ל שאלו תלמידי רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה והשיב מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע ובסעודה יין מלכות רב כיד המלך ובשר ומגדנות ותקנו ז"ל דוגמא לסעודה זו לזכור נסי ישראל.

ומעתה עכ"פ מצאנו מקור נאמן לשיטת רש"י ורמב"ם וזה נראה דעת הרוקה ורדב"ז וודאי יש להזהר בשתיית יין דוקא למי שרוצה לקיים כמצותו כיון שיצאו הדברים מפי הני גאוני אף דבש"ע לא ביארו דיין דוקא מקום הניחו לנו להתגדר.

ובדבר הערתו למה כתב לשון מיחייב ולא כתב סתם חייב אינש רוצה לדייק דהכונה דאם אינו יכול לשתות פטור רק מי שיכול מיחייב והנה לא ידענא מנא ליה הא אדרבה כתבו הפוסקים דכל מקום דכתיב חייב עד מסירת נפש וגם כתבו דלהכי סדרו בגמ' להא דרבה ור' זירא לבתר מימרא דרבא לומר דמימרא דרבא ה"י משמע דמחייב בכל אופן וסדרו דרבה ור"ז לדחות הא דרבא משמע דבלאו הכא הוה החיוב לעולם ועין בעה"מ ור"ן ושיטת ריב"ב בשם רבינו אפרים וצ"ע.

ובזה אתן קנצי למילין ידידו המברכו בברכת התורה ללומדיה צלח ורכב על דבר אמת והנני לברכו שיצליח במלאכתו מלאכת קודש מה שכעת הולך ומדפיס כפי מה שרמז לי במכתבו ויהי דרכו צלחה בהוקרה ובלב ונפש. מנשה הקטן

2. בן יהודע על מגילה דף ז/ב

שם קם רבה שחטיה לרבי זירא. המאמר הזה הוא מיושב יותר כפי מה שפרשו בו המקובלים ז"ל, דלא שחטיה בסכין אלא ע"י עסק התורה שהיו לומדין מתוך השמחה נתגברה עליו נפש רבה ומשכה ממנו נפש שלו, ומה שאמר שחטיה מלשון זהב שחוט, וכיון שיצאה נפשו מגופו נתחברה ונקשרה באותו הבל של סודות התורה שלמדו וגילו בתוך השתייה, ועלתה למעלה עם הבל הקדוש ההוא של הסודות, והוא על דרך שאמרו בסוף אדרא רבא על שלשה חברים של רשב"י וזה לשונו דהא מילין עתיקין לתתא אתגליין, ועד דאילין מתבסמן נשמתיהו באינון מילין, נפקת נשמתיהו בנשיקה ואתקשרו בהוא פרסא וכו' ע"ש. וכן קרה לרבי זירא מפני שהיו לומדים הסודות מתוך שמחה ונתבסמה נשמתו ויצאה ונתקשרה באותם הסודות שלמדו, ולמחר בעא רבה רחמי וחזר והמשיך לו נשמתו בגופו וחיה, יהי רצון זכותם יגן בעדינו אמן כן יהי רצון:

3. ספר פחד יצחק, פורים, ענין לב

מהנעשה בסעודות פורים אצל חז"ל אנו יודעים כי קם רבה ושחטיה לר' זירא. והנה פירושו של גמרא זו בשאר ימות השנה אינו נוגע לנו היום, אבל היום אנו תופסים את הענין על דרך זה: בשעת שמיעת עשרת הדברות פרחה נשמתן של ישראל על כל דיבור ודיבור, עד שהוריד הקב"ה טל של תחיה. והמכוון בזה היא, כי לעולם זהו הכלל בקבלת התורה וקליטתה לתוך עצמיות הנפש, שאין היא באה אלא מתוך חידוש החיות אשר באדם. כלומר, חיות הנפש המקבל את דברי התורה צריכה להיות חיות חדשה הבאה במקומה של החיות הקודמת. והיינו שעל כל דיבור ודיבור פרחה נשמתן, והחיות נקנית בחליפין. והרי על מתן תורה דהר סיני עדיין היתה קיימת מודעה רבה לאורייתא. אלא דהדר קבלוה בימי אחשורוש, לכן ענין זה של חילפי החיות נמצא הוא גם בהקבלה דבימי אחשורוש. וקם רבה ושחטיה לר' זירא. כמובן שאין לנו שום שייכות למדרגות כאלו, אבל לכל הפחות במקום החיות נשתדל לקיים זה במקצת בנוגע לכח הדעת. נעסוק בעבודת היום מתוך התחדשות הדעת, נעסוק בעבודת היום בכחה של הדעת הרוממה הנולדת מחדש, אחרי שהדעת הרגילה והמצויה חלפה הלכה לה. חייב לבסומי עד דלא ידע!